

ТЕРЗИЋ, ВУЈОШЕВИЋ, ЈОВАНОВИЋ, КОСТИЋ: ОПЕРАЦИЈЕ ЦРНОГОРСКЕ ВОЈСКЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ, БЕОГРАД 1954

Мјесеца марта 1955 године изашла је из штампе ова важна и солидно обрађена књига у издању Војноисториског института ЈНА. Дјело су обрадили четири официра ЈНА, генерал-потпуковник Велимир Терзић, пуковник Драгић Вујошевић, потпуковник И. Јовановић и капетан Урош Костић. Књига има у прилогу карту црногорско-аустроугарског ратишта 1914 — 1916 године (размјера 1:500.000) и 15 драгоцјених скица. Одмах треба нагласити, да је велики недостатак овако обимног и важног дјела, што је објављено без регистра лица и географских појмова, што би је учинило много практичнијом за употребу.

Дјело је рађено на основу прворазредног архивског материјала и аутори су својски настојали да дођу до истине у свим важнијим и досад спорним питањима, а гдје није било поуздане архивске грађе то су искрено и сасвим оправдано признавали, што је научније и објективније но се служити нагађањима. Све што је досад било објављено и што се могло добити искористили су, углавном*) писци овога дјела, али, наравно, то не значи да се њихова излагања неће допуњавати новопронађеном домаћом и страном архивском грађом, јер је то природно за све студије оваквог карактера.

У уводном дијелу аутори су дали општи поглед на улогу црногорске војске у Првом свјетском рату, наглашавајући да су између два свјетска рата о томе писали „с једне стране, патентирани историчари. . . , а с друге стране, шовинисти и стари династичари црногорски“ (стр. 8). Мислим да су писци овом својом констатацијом учинили неправду једном малом, али врло часном и објективном броју стручних историчара и учесника у Првом свјетском рату, који су ипак, колико су им год прилике и мо-

*) Није, изгледа ми, употребљено ни неколико корисних докумената које су објавили предратни „Записи“. Тако, на примјер, на страни 533 стоји да писцима нијесу познати преговори о начину капитулације црногорске војске послје краљевога одласка из земље. „Записи“ (књ. XXIII, стр. 283—296 и 340—349) су, међутим, објавили чланак Д-ра Милана Прелога о тим преговорима, гдје има много детаља по архивској грађи. Ту је, између осталог, и текст прокламације црногорских министара који су остали у земљи од 8 (21) јануара 1916 године, у којој три заостала министра кажу да су власт и управу земље узели на основу чл. 16 Устава. Тај члан Устава, међутим, јасно каже, да у оваквом случају краљ „објављује прокламацијом народу свој одлазак из земље и наименовање својега заступника“, а то, као што је познато, краљ није урадио.

гућности дозвољавале,*) свим силама настојали да даду праву слику улоге црногорске војске у Првом свјетском рату и да изнесу тачну улогу Петра Пешића као начелника Штаба црногорске Врховне команде. Радовима тих историчара и једног дијела ученика у рату који су о томе писали служили су се и сами писци овога дјела, па је, можда, и стилистичка омашка што ова „трећа група“ предратних писаца о горњему проблему није наглашена у уводном дијелу књиге.

Увод у ово дјело јесте кратак преглед резултата до којих су писци дошли приликом проучавања употребљених извора и литературе, па између осталих закључака наглашавају и то, да је рат који су водиле Србија и Црна Гора од 1914 до 1918 године „био праведан, јер је био одбранбеног и ослободилачког карактера“ (стр. 29 — 30).

Послије увода писци прелазе на кратак преглед историског развоја црногорске војске и дају главну карактеристику ондашње аустроугарске војске, а затим излажу ратне припреме, ратне планове и организацију позадинске службе у црногорској војсци.

Операције црногорске војске од 1914 до 1916 године аутори су разрадили по периодима, тако да први период почиње 2 августа, други 15 септембра, трећи 25 октобра и траје до краја 1914 године, четврти од почетка 1915 до 22 октобра, а пети од 22 октобра 1915 до 21 јануара 1916 године. Огромна архивска грађа употребљена је да освијетли све те ратне догађаје и писци су врло добро урадили што су све-важније документе дословно наводили, па често пута и у цјелости, јер би се њиховим цјепкањем и препривчавањем много губило од прегледности, а каткад, вјероватно, и од тачности излагања. Можда је боље било да су и разне депеше и прокламације које су писци узели из „Слободне мисли“ или „Правде“ (стр. 73 и д.) коришћене по званичном тексту у „Гласу Црногорца“, јер је могуће да је у новинама било каквих пропуста или грешака (напр. реченица „Нека загрљена браћа полете у свети бој“ на стр. 76 у званичном тексту гласи „Нек загрљена браћа полете **сложно** у свети бој“, а, наравно, у званичном тексту нема слова „и“ у реченици „...наше и југословенске браће...“). Тако исто преводи са преводâ губе од своје прецизности, као што је случај са документима узетим из Зборника руских

*) Довољно је поменути књигу Д-ра Милутина Д. Нешића „Петровићи Његоши“ (Нови Сад 1939), који је свој кратки преглед историје Црне Горе за вријеме Петровића завршио овим ријечима: „После неумрле династије Немањића највише су задужили Српство славом увенчани Петровићи Његоши...“, па је због тога његова књига била забрањена. Писац ових редака је ипак успио да од самога Нешића добије на поклон 20 примјерака, које је, по Нешићевој жељи, раздијелио својим пријатељима на Цетињу, а успио је и да књигу прикаже у „Записима“ (књ. XXIII, стр. 61—62).

докумената (стр. 14), од којих су неки са оригинала објављени у „Записима“ XVIII (50 — 51). Незгодно је и мијешање старог и новог календара кроз цијело дјело, што ствара приличну нејасноћу изложеног материјала, јер су и у „Гласу Црногорца“, и у „Записима“ и у многим расправама и чланцима догађаји излагани по старом календару, те би, мислим, било прегледније да је свуда за документе и борбе означен заједно и стари и нови стил.

Ауторима служи на част што су многа питања из Првог свјетског рата, о којима је раније више писано памфлетски и тенденциозно (улогу Пешићеву, питање окупације Скадра, састанак књаза Петра с пуковником Хупком, „тајни уговор“ краља Николе с Аустријом, фалсификовани Пешићев извјештај од 31 децембра 1915 године, повлачење црногорске војске из Босне, питање о стављању Санџачке војске под команду команданта Ужичке војске, пад Ловћена, значај борби на Мојковцу итд.) објективно изложили и вјероватно дефинитивно окончали ове проблеме у нашој историској науци.

Завршне стране књиге говоре о задњим борбама црногорске војске, разним Пешићевим плановима да се омогући отступање српске војске, а истовремено да се све учини како се, последице тешких и натчовјечанских борби са модерно наоружаном непријатељском војском од преко 100.000 војника, не би за српском војском, последице осигуране јој отступнице, повукла за Скадар и Арбанију и црногорска војска. За све то наведени су оригинални званични извјештаји и документи, који тешко терете не само Петра Пешића, већ и ондашњу српску Владу и српску Врховну команду, као и савезнике, јер „у историји ратова и ратне вештине немамо примера да је неко добровољно, без стварне потребе и нужде, жртвовао своју заштитницу непријатељу“ (стр. 542). Да се црногорска војска последице толико жртава ипак могла спасти и повући аутори наводе јасне доказе, јер су последњи ешелони српске војске напустили Подгорицу још 2 јануара 1916, те није постојала потреба да се црногорска војска и даље задржава на црногорској територији, а тада „није имала никакве услове, нити могућности за даљу успешну одбрану своје државне територије“ (стр. 539 — 540). На основу тих чињеница писци с правом закључују да је Пешићево руковођење црногорском војском последице 22 децембра 1915 године, „унапред планско и смишљено, било је у ствари капитуланско и саботерско и као и такво неизбежно је морало довести црногорску војску до слома и капитулације“ (стр. 542), али сви изнесени подаци јасно говоре да је црногорска војска током цијелога рата „својим пожртвованим борбама одговорила својој савезничкој дужности, како пре-

ма Србији, тако и према осталим савезницима, зато је заслужила достојно место у историји наших народа“ (стр. 543).*)

Књига „Операције црногорске војске у Првом светском рату“ има 550 страна а цијена јој је 600 динара, те не би требало да је без ње ниједна школска и јавна библиотека бар на територији Црне Горе.

Ристо Ј. Драгићевић

БРАНИСЛАВ ЂУРЂЕВ, ТУРСКА ВЛАСТ У ЦРНОЈ ГОРИ У XVI И XVII ВЕКУ, „СВЈЕТЛОСТ“, САРАЈЕВО 1953

О Студији Бранислава Ђурђева „Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку“ досад није писано ни приближно колико би требало с обзиром на проблем који се у њој обрађује и на начин како му је пришао. Уколико сам могао да пратим свега је било пет приказа, ако као приказ хоћемо да прихватимо и један Ђиласов осврт објављен у јануарском (и последњем) броју „Нове мисли“ за 1954. Али Ђиласов осврт тешко можемо прихватити као приказ, јер га је писао без имало познавања чињеничног материјала, а усто Ђилас је боловао од „разбијања“ легенди, које је свуда видио, па је и ову студију Ђурђева прогласио као прилог „разбијању“ легенди, тобоже одомаћених у досадашњој историској литератури из тог периода црногорске историје. Осим тога, ни осврт Глише Елезовића не можемо сматрати потпунијим приказом, јер је писао у циљу расправљања неких других питања, која, истина, имају и те како своје, и то значајније, мјесто у оцјени студије Ђурђева. Штета је само што Елезовић, као по-

*) Колико чудно и неозбиљно изгледа када читалац у обимном дјелу Ђурђа Јеленића „Нова Србија и Југославија“ (Београд 1923) нађе и ове редове о последњим црногорским борбама крајем 1915 и почетком 1916 године:

„Карактеристично је напоменути, да за све време српскога повлачења, чак и преко Црне Горе, између аустро-угарске и црногорске војске није дошло ни до једног озбиљног боја. И једина значајна ствар, коју краљ Никола беше учинио за време ове Србијине трагедије, беше једна поверљива наредба, коју он лично беше издао полицијским и војним властима у Црној Гори: да спрече становништво ако би оно ма шта од намирица хтело дати или продати српској војци. . . 7 јануара 1916 године аустро-угарска војска предузе један, удешен и по споразуму, напад на целој црногорској граници. Црногорска војска имала је наредбу, да се повлачи без икаквог отпора. . . Одмах затим он (тј. краљ Никола) издаде једну просту наредбу, којом је Влади саопштио свој одлазак из земље и којом је у исто време наредио предају непријатељу целокупне црногорске војске. . .“ (стр. 348, напомена).